

a non-specialized audience. In general, some basic knowledge on large religious traditions is taken for granted, otherwise – the author states – readers will find difficulties following up the theoretical discussion (p. 18).

Throughout the book, Zinser continuously displays his expertise in Roman and Greek religion. However, in my opinion he somewhat misses a balance when relating most issues to practices and beliefs in Roman or ancient Greek times. Moreover, some of his views and ideas will “set tongues wagging” – and this is hardly surprising given the fact that the Study of Religions still knows numerous “discursive battle fields”. Such will be the case with his harsh criticism towards functional and substantial approaches of defining religion (p. 70-72) or his dichotomous categorization into “Heilsreligion” and “Erlösungsreligion” (p. 100-101), just to mention two among several other possible points of contention. Regardless of these controversial issues – and we should keep in mind that dissension rises automatically when dealing with such fundamental questions –, Zinser puts forward well-scrutinized and matter-of-fact answers to the “Grundfragen der Religionswissenschaft” that definitely need to be discussed further.

To sum it up, Hartmut Zinser provides a well-written and intriguing study on key issues in the Study of Religions based on his life-long professional dedication to his academic subject.

LUKAS POKORNY

Zdeněk R. Nešpor, Ne/náboženské naděje intelektuálů: Vývoj české sociologie náboženství,

Praha: Scriptorium 2008, 432 s.
ISBN 978-80-86197-97-5.

Novodobá česká religionistika se připravuje na třetí desetiletí své existence, a proto se nevyhnutelně začíná objevovat otázka, zda by nebylo vhodné zhodnotit její dosavadní vývoj. Recenzovaná kniha plodného pražského autora Zdeňka R. Nešpora takovým zhodnocením je, a to i přesto, že autor se dle svých slov věnuje především vývoji české sociologie náboženství. Obsah i charakter knihy však relativně úzkou oblast sociologie náboženství výrazně překračuje.

Svůj více než čtyř set stránkový přehled dějin českého bádání o náboženství z perspektivy sociálních věd začíná Nešpor obecným vymezením základních témat a teorií, s nimiž se v sociologii náboženství můžeme setkat. Důraz přitom klade zejména na ty teorie, které nalezly větší odezvu právě v českém prostředí. Jde o relativně stručný, nicméně velmi věcný přehled, který by mohl být součástí jakékoli propedeutické knihy věnované akademickému studiu náboženství. Nešpor se zde opírá o své starší texty, zejména o *Sociologii náboženství*, kterou vydal se svým brněnským kolegou Dušanem Lužným (Zdeněk R. Nešpor – Dušan Lužný, *Sociologie náboženství*, Praha: Portál 2007), a dále také o publikaci *Příručka sociologie náboženství*, jejímž byl spolueditorem a autorem významné části kapitol (Zdeněk R. Nešpor – David Václavík [eds.], *Příručka sociologie náboženství*, Praha: SLON 2008).

Po této úvodní kapitole následují tři historicky zaměřené části. První z nich je věnována počátkům české sociologie náboženství a období jejího prvního velkého rozvoje v období první republiky a v letech následujících po druhé světové válce (kapitola „Religiozita svobodné společnosti a její studium“). Poté následuje kapitola zaměřená na období komunistického režimu

a nakonec vše uzavírá kapitola „Závěry“, v níž se autor věnuje období po roce 1989. Všechny tři kapitoly se opírají o studium pramenného materiálu a v mnoha případech přinášejí vůbec první vědecky relevantní informace k daným problémům či postavám. Kromě koryfejí české sociologie náboženství, jakými jsou T. G. Masaryk či A. I. Bláha, se tak čtenář dozví i velmi cenné informace o dalších představitelích „českého bádání o náboženství“ jako například o katolických myslitelích Aloisi Soldátovi, Robertu Neuschlovi a Bedřichu Vaškovi či o protestantech Františku M. Hníkovi a Ladislavu Kuntem. Velmi přínosné jsou ale především pasáže věnované výzkumům, které v jednotlivých obdobích vznikaly. Některé studie na toto téma již Nešpor publikoval zejména v časopisech *Religio* a *Sociologický časopis*. I přesto považují shrnutí, které nabízí v recenzované knize, za velmi přínosné. Jde zejména o výzkumy, které vznikaly v souvislosti s působením tzv. brněnské sociologické školy (výzkumy A. I. Bláhy a J. Bláhy) či poválečný výzkum Milana A. Tesaře.

Další velmi zajímavou částí je kapitola věnovaná „studiu“ náboženství v období komunistického režimu. I zde Nešpor navazuje na své starší studie publikované v časopisech (*Sociologický časopis*, *Soudobé dějiny*) a ukazuje, že studium náboženství v dobách „komunistického temna“ bylo mnohem plastičtější a komplikovanější, než se na první pohled zdá (a než jak je stále prezentováno). Za velmi přínosnou považují zejména přehledně a věcně zpracovanou část věnovanou krátkému „znovuobnovení“ sociologie, včetně sociologie náboženství, v 60. letech 20. století. Nešpor se zde věnuje jednak klíčové postavě zejména Nešporovy úvahy týkající se „teoretického zakotvení“ (či spíše nezakotvení) české sociologie náboženství v této době. Podobně jako v předchozí kapitole však autor mnohdy překonává hranice sociologie náboženství a věnuje se i takovým otázkám, jakými jsou například indologická studia, etnografická studia

či problémy spojené s filosofií náboženství. Tato šíře záběru na jednu stranu umožňuje autorovi ukázat kontext, v němž se mnohé jím popisované problémy a otázky řešily, ale na druhou stranu ho mnohdy odvádějí k exkurzům, které jsou pro zkoumanou problematiku irelevantní a čtenáře zahlcují dalším množstvím informací, jež nepřinášejí vlastně nic nového. V této souvislosti se vnučuje otázka, zda by nebylo vhodnější buď knihu opravdu soustředit pouze na sociologii náboženství, nebo ji naopak pojmout širěji jako přehled českého studia náboženství ve 20. století. Nešporem zvolený model je v tomto ohledu možná až příliš neostřý.

K potenciálně velmi kontroverzním, ale zároveň velmi potřebným částem patří kapitola věnovaná období tzv. normalizace, v níž se autor věnuje institucionalizaci vědeckého ateismu. Toto téma již sice bylo dílčím způsobem zpracováno i jinými autory (například i autorem této recenze), nicméně stále patří spíše k neprobádaným obdobím, které i dvacet let po roce 1989 vyvolává mnohé vášně. I v tomto případě se Nešpor snaží o relativně vyvážený pohled a ukazuje, že v průběhu dvaceti let normalizace se přístup ke studiu náboženství poměrně výrazně proměňoval, od velmi striktně ideologicky pojatého přístupu reprezentovaného Jiřím Loukotkou až po mnohem otevřenější přístupy vycházející ze soudobé sociologie, etnologie či psychologie, které byly spojeny s mladší generací badatelů působících zejména v 80. letech 20. století. S čím je ale možné s Nešporem úspěšně polemizovat, je jeho snaha ukázat, že dědictví „vědeckého ateismu“ je přítomno v dílech některých současných badatelů i dnes. Argumenty, které předkládá, se opírají zejména o názory autorů, kteří metodologicky vycházejí spíše z konfesijně či „existenciálně“ založeného přístupu k náboženství, a je proto třeba je brát spíše jako součást „metodologického boje“, kdy jiný přístup, založený na striktně nekonfesijním postoji, je denunciován jako přímé či nepřímé pokračování vědeckého ateismu, potažmo v jemnější variantě jako pokračování překonaného pozitivismu. Tyto úvahy obsahuje především závěrečná část recenzované knihy. I přes uvedené výhrady ale poslední

kniha Zdeňka R. Nešpora určitě stojí za pozornost a měl by se s ní seznámit každý, kdo se zajímá o dějiny české religionistiky.

DAVID VÁCLAVÍK

Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al.: Luteráni v českých zemích v proměnách staletí,

**Praha: Lutherova společnost 2009, 396 s.
ISBN 978-80-903632-8-1.**

Kniha *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí* po letech připomíná skutečnost z českých náboženských dějin, s níž se již v meziválečném období pokoušel vyrovnat například František Hrubý, totiž že nekatolický tábor nebyl v období reformace a protireformace ani zdaleka jednotným celkem a že ani v potoleranční době nebyla cesta českých a moravských nekatolíků k unii jednoduchá. Pokud si navíc přečteme úvod Petra Hlaváčka, můžeme nabýt dojmu, že si kniha dokonce klade i zcela aktuální cíle a že jde o určitou snahu o nové historicky zdůvodněné sebevymezení luteránského proudu uvnitř současných českých protestantských církví.

Kniha o českých luteránech k předmětu svého zájmu přistupuje z konfesních pozic, přesto si však zachovává ráz odborné historické publikace. Pro tři základní stati uveřejněné v publikaci je charakteristické, že se v nich v závislosti na zkoumané epoše proměňuje pramenná základna, metodologický přístup a do značné míry i geografický záběr.

Jiří Just ve své kapitole věnované období reformace a specifickým kontaktům české husitské tradice s evropskou reformací proto svůj výklad do značné míry podřizuje troskovitě zachovaným pramenům, které se snaží v co největší úplnosti zaznamenat, zpracovat a interpretovat. Vědomě přitom rezignuje na „jednotu místa, času a děje“.

Jeho výklad se zároveň neomezuje na úzce chápané církevní dějiny a zahrnuje celou škálu skutečností, procesů a jevů, jež by mohly být vnímány jako součást širších kulturních dějin či dokonce dějin politických. Přináší tak celou řadu jednotlivých zjištění, která se pokouší skládat do mozaiky interpretace nejdůležitějších proudů vývoje reformace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se všemi jeho peripetiemi od neopominutelných počátků v předluterské době přes komplikované pronikání luterské reformace do již existujících struktur reformace v českých zemích až po vyvrcholení protireformace kolem roku 1620.

Část věnovaná dlouhému období mezi lety 1620 a 1861, jejímž autorem je Zdeněk R. Nešpor, zavádí čtenáře do zcela odlišné historické situace a tím zprostředkovává i do jiného typu historického výkladu. Nešpor se pro období mezi nástupem razantní protireformace po porážce stavovského povstání a vyhlášením tolerančních patentů císaře Josefa II. musí vyrovnat s naprostým nedostatkem archivních pramenů, a to především v případě pramenů odkazujících na dějiny domácích tajných nekatolíků. I v tomto případě navíc podobně jako v Justově textu vystupuje metodologický problém svázaný s obtížnou identifikací luteránů v rámci komplikovaně strukturované nekatolické obce, obzvláště když pozdější historiografie zabývající se touto problematikou takřka automaticky ztotožnila luterány s německy hovořícím (městským) obyvatelstvem a na piedestal českých duchovních dějin postavila příslušníky Jednoty bratrské. V tomto ohledu tvoří výrazný historický předěl dekret Leopolda I. o milosti pro luterány ve Slezsku, ještě více však dekret Josefa II. o toleranci vůči příslušníkům vybraných nekatolických konfesí, mezi nimiž nechyběli ani protestanti augsburského vyznání.

Ondřej Matějka na rozdíl od autorů předchozích kapitol pro období po roce 1861 bojovat s nedostatkem pramenů nemusel. Jejich množství mu naopak umožnilo, aby se soustředil pouze na vybrané otázky postavení luteránů v rodící se české moderní národní společnosti. Jeho pojetí proto (oprávněně) rezignuje na snahu autorů zabývajících